

کتاب‌شناسی آثار رودکی

میرزا ملا احمد
برگردان مرتضی رزم‌آرا

فصل زندگینامه و آثار رودکی، شرح حال و آثار شاعر آمده است. در این فصل درباره سبک شعر رودکی، تأثیرش بر شاعران سده‌های بعد، جایگاه او در ادبیات فارسی‌زبانان و سایر اقوام شرق و آوازه جهانی او نیز سخن رفته است.

در فصل رودکی - کتاب‌ها (ایرانی)، سخن درباره یک سری اثرهایی است که در ارتباط با رودکی در ایران چاپ شده‌اند. همچنین در اینجا خواننده با ساختار و محتوای اثرهای محققانه سعید نفیسی، نصرالله امامی، عسگر حقوقی، مجموعه آثار رودکی و مانند اینها آشنا می‌گردد.

فصل رودکی - کتاب‌ها (غیر ایرانی)، فهرست اثرهای رودکی‌شناسان غیر ایرانی و توضیح اجمالی بعضی از آنهاست. گفتنی است بیشتر آثاری که در این فصل از آنها سخن رفته، در تاجیکستان به چاپ رسیده‌اند.

در فصل رودکی - بخشی از کتاب‌ها (ایرانی) و رودکی - بخشی از کتاب‌ها (غیر ایرانی) اثرهایی معرفی شده‌اند که تنها قسمت‌هایی از آنها به رودکی می‌پردازند.

به این ترتیب، کتاب از فصل‌های رودکی - ترجمه‌ها، رودکی - فرهنگ‌ها، رودکی - تذکره‌ها، رودکی - پایان‌نامه‌ها، رودکی در کتاب‌های فارسی عمومی، رودکی - مقاله‌ها (غیرایرانی)، رودکی

درباره رودکی صدها مقاله، رساله و کتاب در دست است که به زبان‌های گوناگون در دنیا نوشته شده‌اند. برای اهل تحقیق، پوشیده نیست که کتاب‌شناسی‌ها برای شناخت شاعر تا چه درجه راهنما و راهگشایند. به همین دلیل درباره رودکی تاکنون کتاب‌شناسی‌هایی تهیه و تدوین شده که مهم‌ترین آن فهرست کتاب‌شناسی رودکی به همت تلمان و یونس اف می‌باشد که در دو جلد در دوشنبه منتشر شد و فهرست آثار چاپ شده در ارتباط با رودکی را تا دهه ۶۰ سده بیستم در بر می‌گیرد. بی‌سبب نبود که محمدصادق همایون فرد به ترجمه فارسی این اثر گران‌سنگ تحت عنوان کتاب‌شناسی رودکی (۱۹۸۶) همت گماشت و مرکز اسناد و مدارک وزارت فرهنگ و آموزش عالی ایران آن را منتشر کرد.

در پنجاه سال اخیر، رودکی‌شناسی توجه و اقبال بسیار یافته است و آثار فراوانی در این زمینه، نوشته شده‌اند که تهیه و تدوین فهرست‌های تازه و روزآمد کتاب‌شناسی را می‌طلبد. کتاب‌شناسی آثار رودکی که به همت دانشمند ایرانی ابوالقاسم رادفر به مناسبت ۱۱۵۰ سالگی رودکی تهیه و تدوین شده و مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی تهران در سلسله فرهنگ و تمدن ایران آن را منتشر کرده، در این راستا قابل بررسی است.

کتاب با پیشگفتاری مختصر از مؤلف شروع می‌شود. آنگاه در

- مقاله‌ها (ایرانی)، رودکی - بخشی از مقاله‌ها (ایرانی)، رودکی - بخشی از مقاله‌ها (غیر ایرانی) و مانند اینها سامان یافته است. در فصل‌های آخر راجع به رودکی‌شناسان معروف ایرانی و غیرایرانی اطلاعات مفیدی داده است.

کتاب از ارزش اطلاع‌رسانی برخوردار است و خوانندگان ایرانی را با بعضی از آثاری که در تاجیکستان و کشورهای دیگر درباره رودکی نوشته شده‌اند، آشنا می‌کند. با وجود این، باید گفت که کامل نیست و کتابی با این درجه از اهمیت، کاستی‌ها و لغزش‌هایی دارد. پیش از همه باید خاطر نشان کرد که متأسفانه در پیشگفتار راه و رسم تهیه و تدوین فهرست و منابع آن نشان داده نشده است و تأثیر منفی آن بر ساختار کتاب کاملاً مشهود است. مثلاً، در فصل رودکی - کتاب‌ها (ایرانی)، میان تک‌نگاری‌ها (مونوگرافی‌ها) و آثار گردآوری شده فرق قائل نشده است. در یک بخش آوردن آثار محققانه سعید نفیسی، نصرالله امامی با کتاب‌هایی به کوشش اسماعیل حاکمی، منوچهر دانش‌پژوه، علی دهباشی، جعفر شعار و امثال اینها درست نیست. در همین فصل، مطالبی درباره کتاب همایون‌فرد آورده شده و چنانکه گفته شد در اصل، برگردان فارسی کار سترگی است که به تاجیکی و روسی در دوشنبه چاپ شده بود. در نوشتن زندگینامه رودکی، متأسفانه از نتیجه تحقیقات رودکی‌شناسان غیر ایرانی و یافته‌های آنان خصوصاً میرزایف و طاهر جان اف که به فارسی در تهران نیز چاپ شدند، استفاده نشده‌اند. در این آثار، راجع به نابینایی رودکی، زمان ورود شاعر به دربار، رابطه او با قرمطیه و مانند اینها مطالبی به چشم می‌خورد که در منابع دیگر نیست.

در متن کتاب نیز لغزش‌هایی راه یافته که توجیه روش‌شناسی آن بر ما معلوم نشد. مثلاً، در بخش کتاب‌های غیر ایرانی، سخن از مقاله‌های تورسون زاده، کمال عینی، بقایف، نورمت اف (نورمحمداف)، کلپاکوف، النظروف می‌رود که در واقع، کتاب نیستند بلکه مقاله‌هایی عامه‌پسند می‌باشند که در روزنامه‌ها چاپ شده‌اند. در بخش فرهنگ‌ها، در ردیف غیاث اللغات، لغتنامه دهخدا و فرهنگ معین فارسی، آوردن فرهنگ سخنوران خیامپور درست نیست زیرا بحث درباره فهرست کتاب‌شناسی است. همچنین آنجا که از ترجمه‌ها سخن می‌رود بیشتر بحث درباره مقاله‌های محققان خارجی است نه ترجمه آثار رودکی. در بخش مقاله‌های غیر ایرانی، به زبان بیشتر مقاله‌ها اشاره نشده است. از این رو،

خواننده گمان می‌کند که مقاله‌های تورسون زاده، دهاتی، خراموف، برتلس، میخائیل زند، بالدیروف، بقایف، احمداف، ایقنوا و امثال اینها به تاجیکی‌اند حال آنکه این مقاله‌ها به روسی نوشته شده‌اند و در روزنامه‌ها و مجله‌های روسی چاپ شده‌اند. همچنین عنوان چه مقاله‌ها چه نشریه‌ها به فارسی آورده شده‌اند. این نیز گفتنی است که مقاله «رودکی و قرمطیه» به برتلس نسبت داده شده است در حالی که مؤلفش پسر او آندری برتلس است.

اثر معروف دانشمند هند شبلی نعمانی **شعرالعجم** در ردیف لب‌الالباب محمد عوفی، مجالس‌النفایس علیشیر نوایی، ریاض‌الشعرای واله داغستانی در بخش تذکره‌ها آورده شده است. به نظر ما اثر مذکور بسیار محققانه بوده و به تاریخ ادبیات نزدیک‌تر است.

یکی از بخش‌های قابل توجه کتاب، بخش پایان‌نامه‌هاست که عمدتاً فهرست‌وار پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشگاه‌های ایران را در نظر داشته است. اولاً، این پایان‌نامه‌ها به حکم دستویس بوده و از آنها همه خوانندگان و محققان نمی‌توانند استفاده کنند. ثانیاً، این‌گونه پایان‌نامه‌ها در کشورهای دیگر نیز فراوانند که مورد استفاده قرار نگرفته‌اند. بنابراین در این بخش، ذکر پایان‌نامه‌های دکتری کافی بود.

بخش رودکی‌شناسان که شرح حال شماری از دانشمندان ایرانی و غیرایرانی است برای معرفی رودکی‌شناسان سودمند است. اما در این بخش، درباره برتلس، محمدنوری عثمان اف، هادی‌زاده، طاهر جان اف، افصح‌زاد، ستارزاده، سعدی اف و امثال اینها که از نامداران رودکی‌شناسی‌اند، اطلاعاتی داده نشده است.

در کتاب‌شناسی آثار رودکی، نه تنها آثار بسیاری از رودکی‌شناسان غیر ایرانی بلکه حتی آثار دانشمندان ایرانی که درباره رودکی کار کرده‌اند نیز آورده نشده است. از جمله، مقاله محمدعلی سپانلو که از یافته‌های ارزنده برخوردار است و مقاله مفصل «عناصر تشکیل‌دهنده شعر در دیوان رودکی» نوشته حسن ندیم‌خواه و مانند اینها حتی اشاره هم نشده است.

زمان آن رسیده است که با همکاری کتاب‌شناسان ایرانی و تاجیک از دو کشور هم‌زبان، فهرست کاملی در ارتباط با رودکی‌شناسی تهیه و تدوین گردد. این کار برای شناخت رودکی گام مهمی است و برای رودکی‌شناسی مؤثر خواهد بود.